

УДК 502.4 (477.41)

О. БОНДАРЕНКО, д-р. біол. наук, проф.
Державна екологічна академія Мініпринуди України
o.o.bondarenko@gmail.com

О. ГУЦАЛ
ННЦ «Екобіобезпека» ІЕБ/НДЧ НАУ
goutsal@ukr.net

А. ДРАПАЛЮК
Департамент заповідної справи Мініпринуди України
drapaluknastia@yahoo.com

Я. МОВЧАН, д-р. біол. наук, проф., **М. ПОТАПЕНКО**
Інститут екологічної безпеки НАУ
пр. Космонавта Комарова 1, Київ, 03680
varoslav.movchan@gmail.com, mariia22potapenko@gmail.com

БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК ЯК КАТЕГОРІЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ: ОБҐРУНТУВАННЯ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІ ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ

Розглядаються підходи до створення об'єкта природно-заповідного фонду на території Чорнобильського Полісся, де в результаті катастрофи на Чорнобильській АЕС (1986) значні території виявилися в різній мірі забруднені радіонуклідами і там була припинена інтенсивна господарська діяльність, населені пункти були залишені, а люди - відселені. Після зняття антропогенного навантаження на екосистеми на більшій частині території Зони склалися умови для відновлення флори та фауни та оселищ, і є всі підстави очікувати, що вже за 30-50 років на території Зони сформуються біоценози, цінність яких сьогодні складно оцінити. Обґрунтовується створення біосферного заповідника (резервату) згідно методології Програми «Людина і Біосфера» ЮНЕСКО та впровадження регульованого екологічно-обґрунтованого режиму використання.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, біосферний заповідник, Чорнобильська зона відчуження

Бондаренко О., Гуцал О., Драпалюк А., Мовчан Я., Потапенко М. БИОСФЕРНЫЙ ЗАПОВЕДНИК КАК КАТЕГОРИЯ ПРИРОДНО ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА: ОБОСНОВАНИЯ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ОБЪЕКТА В ЧЕРНОБЫЛЬСКИЕ ЗОНЕ ОТЧУЖДЕНИЯ

Рассматриваются подходы к созданию объекта природно-заповедного фонда на территории Чернобыльского Полесья, где в результате катастрофы на Чернобыльской АЭС (1986) значительные территории оказались в разной степени загрязнены радионуклидами и там была прекращена интенсивная хозяйственная деятельность, населенные пункты были оставлены, а люди - отселены. После снятия антропогенной нагрузки на экосистемы на большей части территории Зоны сложились условия для восстановления флоры и фауны и оселища, есть основания ожидать, что уже через 30-50 лет на территории Зоны сформируются биоценозы, ценность которых сегодня сложно оценить. Обосновывается создание биосферного заповедника (резервата) согласно методологии Программы «Человек и Биосфера» ЮНЕСКО и внедрение регулируемого экологически обоснованного режима использования.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, биосферный заповедник, Чернобыльская зона отчуждения

Bondarenko O., Gutsal O., Drapaliuk A., Movchan Ia., Potapenko M. BIOSPHERE RESERVE AS A CATEGORY OF NATURAL AND RESERVED FUND: JUSTIFICATION FOR CREATION OF THE OBJECT IN THE CHORNOBYL EXCLUSION ZONE

In this article considered approaches to creation of the object of natural reserve fund at the Chornobyl Polissia, where as a result of the Chornobyl disaster (in 1986), large areas were contaminated by radionuclides, intense economic activity was stopped, settlements were abandoned, the men – resettled. After removal of anthropogenic impact on the ecosystems at territory of Zone formed conditions for the restoration of flora, fauna and habitats. And there is a reason to expect that within 30-50 years at the territory of Zone will form biocenosis the value of which is difficult

to assess now. At this article substantiated creation of biosphere reserve due to methodology of the Program «Man and Biosphere» UNESCO and introduction of regulated environmentally reasonable usage.

Keywords: natural and reserve fund, biosphere reserve, the Chernobyl Exclusion Zone

Чорнобильська Зона відчуження сьогодні – це значна територія (80736.11 га), на якій майже без втручання з боку людини відбуваються поступові процеси відновлення автохтонних рослинних та тваринних комплексів Полісся, як і фізико-хімічних умов їх існування. Тваринний світ як більш рухливий компонент екосистеми, освоює цей резерват спокою і поширення можливостей для відтворення більш швидкими темпами. Проте і рослинний світ не залишається таким, яким його полишила людина у 1986 році. Є всі підстави очікувати, що вже за 30-50 років на території Зони сформується біоценози, цінність яких сьогодні складно оцінити.

За результатами багаточисельних досліджень встановлено, що після зняття антропогенного навантаження на екосистеми на більшій частині території Зони склалися умови для відновлення флори та фауни.

Зберегти унікальну територію, неповторний комплекс лісів, боліт, водойм та перелогових земель, підтримувати територію в оптимальному стані, провести дослідження великої території, яка стала радіологічним полігоном, за існуючих умов можна шляхом створення біосферного заповідника (резервату) згідно методології Програми «Людина і Біосфера» ЮНЕСКО та впровадження регульованого екологічно-обгрунтованого режиму використання.

Зберегти унікальну територію, неповторний комплекс лісів, боліт, водойм та перелогових земель, підтримувати її в оптимальному і радіоекологічно безпечному стані, відновити комплексні екологічні та радіобіологічні дослідження, створити механізми і базу для співпраці з системою вищої освіти та для кваліфікованої підтримки туризму можна лише шляхом створення біосферного заповідника і впровадження на значних територіях регульованого екологічно-обгрунтованого режиму використання.

В Україні категорія “біосферний заповідник” була введена з прийняттям Закону «Про природно-заповідний фонд України» у 1992 році.

Відповідно до цього закону, біосферні

заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, які створюються з метою:

1. Збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери;

2. Здійснення фонових моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення природного довкілля, його змін під дією антропогенних факторів.

Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників, національних природних парків з включенням до їх складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і належать до всесвітньої глобальної мережі біосферних заповідників. Територія біосферного заповідника включає не лише природні екосистеми, що охороняються, а й ділянки різного ступеня освоєння і з різними режимами охорони. Це – не відокремлена від господарської діяльності заповідна система, а взаємопов'язана з нею цільова охоронна система, призначена регулювати взаємодію людини і природи, враховуючи її економічні і соціальні потреби з метою обгрунтування еколого-економічних шляхів оптимізації життєвого середовища. Отже, це в повній мірі відповідає поточному стану речей у ЧЗВ, її призначенню і умовам.

У новій класифікації Міжнародного Союзу Охорони Природи (МСОП/УСН) окрема категорія “біосферний резерват” (раніше це була категорія IX) не визначена і, у відповідності із системою управління та завданнями охорони, може об'єднувати різні категорії. До них рішеннями урядів країн відносять уже існуючі території, що охороняються, або їх сукупності. В випадку ЧБРЗ об'єкт підпадає в основному під номер VI

(«екозбалансованого розвитку»), але нею не обмежується, включаючи також об'єкти різних режимів охорони, а т.ч. Ib (Wilderness area – територію регульованого заповідного режиму) та У (в ЧБРЗ – буферна зона; детальніше див. далі і в розділах 8 та 9). В Україні для даної категорії об'єктів, в класифікації територій природно-заповідного фонду (ПЗФ), використовується назва «біосферний заповідник», оскільки традиційно вони створювались на базі природних заповідників.

Біосферні резервати в розумінні ЮНЕСКО, МСОП та інших міжнародних організацій є особливими територіями ПЗФ з широкими управлінськими функціями; особливо чітко такий погляд сформувався після прийняття Севільської стратегії. **Це швидше території екологічно збалансованого розвитку.** Майже всі біосферні резервати світу мають ядро, складене з природно-заповідних територій, які існують як самостійні об'єкти.

Згідно з Екологічною стратегією розвитку біосферних резерватів, схваленою на Севільській конференції (1995), вони повинні виконувати такі основні функції: **резерватну (охоронну)** – тобто сприяти збереженню біотичного, екосистемного і ландшафтного різноманіття; **наукову** – здійснення наукових досліджень за ходом природних і антропогенних процесів, за функціонуванням екосистем, організація моніторингу на локальному, національному та глобальному рівнях; **функцію підтримання екологічно збалансованого розвитку** – сприяти стабільному екологічному, економічному та соціальному розвитку; **екоосвітню та екодидактичну** – сприяти екологічній освіті та екологічному вихованню населення.

Найважливіші особливості і функції біосферних резерватів

(за Планом дій щодо біосферних резерватів, 1984):

1. Біосферний резерват (далі БР) як багатофункційна територія, що включає природні і перетворені ландшафти, для охорони яких необхідні різні режими і практичні прийоми являє собою модель певних просторових сполучень природних об'єктів, що охороняються різними режимами охорони – тобто складних просторових систем охорони природи. БР мають використовуватись для вирішення невідкладних практичних завдань

по охороні і використанню природних ресурсів регіону.

2. В межах БР є можливість вивчити особливості структури і функціонування природних екосистем, а також змінених людиною. Складаються передумови для проведення різних досліджень і безперервного спостереження за станом природного середовища і джерел впливу, що становить великий інтерес з точки зору розроблення природоохоронних режимів пропозицій для регульованого використання природних ресурсів.

3. Суттєвою функцією БР є освітньо-пізнавальна. Для її реалізації необхідною є підготовка спеціальних центрів (або показових полігонів на природі) і спеціалістів. Ця діяльність орієнтована не тільки на туристів (відпочиваючих), але і на оволодіння місцевим населенням навичками охорони природи і використання природних ресурсів у відповідності до сучасних вимог.

Таким чином, з урахуванням:

- специфіки ЧЗВ, її призначення у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи та нормативно-правових умов, в яких вона функціонує;
- природних умов, що там склалися, біорозмаїття та багатства, сприятливих тенденцій у розвитку природних комплексів;
- її значення у збереженні і відтворенні флори і фауни та формування екомережі в масштабах континенту [30, 31, 34];
- нагальних потреб щодо вирішення проблеми подальшого поведіння з відчуженими територіями та соціально-економічного розвитку постраждалих після катастрофи територій;
- необхідності відновлення наукової та розвитку освітньо-просвітницької діяльності у регіоні;

Створення біосферного заповідника у Зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення є доцільним і необхідним. Воно повністю відповідає вимогам Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та міжнародним природоохоронним нормам і узгоджується з діяльністю, що здійснюється в Зоні.